

puolestaan sivuuttaa tuon historian vähällä ja keskittyy tarkastelemaan, onko Neuvostoliitto tästä järjestelystä jotain hyötynyt. Ei paljoa, kuulu kirjoittajien tuomio. Onko jotain historian ironiaa siinä, miten monasti suurvaltain sotien kautta saavuttamat edut muuttuvat ajan saatossa rasitteiksi? Tässä teoksessa arvioidaan Itä-Euroopan maiden ja Neuvostoliiton suhteita monelta kantilta: poliittisina, taloudellisina ja sotilaallisina suhteina, osana itä-länsisuhteita, kokonaisuutena ja maakohtaisesti. Käteen jää alueen valtioiden syvä poliittinen legitimitietikriisi, valtavat taloudelliset ongelmat ja Neuvostoliitolle koituvat kustannukset, maanosan Neuvostoliitolle tuotaman sotilaallisen hyödyn kyseenalaisuus ja Itä-Euroopan aseman muodostama rasite Neuvostoliiton suhteissa länsimaihin.

Itä-Euroopan näkeminen eräänlaisena Pyrrhoksen voiton Neuvostoliitolle tekeekin Terry'n toimittamasta kirjasta poliittisesti sangen maltillisen analyysin: länttä vastassa ei nähdä sotilaallista titaania ja ekspansiivista kommunistista maailmanjärjestelmää, vaan monine ongelmineen pikemminkin sisäänpääntänyt ja pakollisiin uudistuksiin tähyävä liittoutuma. Kirjoittajat yleensä muistavat myös sen, ettei Neuvostoliitto välttämättä alunperin edes tahtonut muuttaa Itä-Eurooppaa kommunistiseksi. Ainoastaan Bulgariaan ja Romaniaan venäläiset järjestivät kommunistiset hallitukset heti sodan päättyessä, kun sen sijaan Unkarissa, Puolassa ja ennen kaikkea Tšekkoslovakiassa vallansiirto kommunisteille näyttää olleen tulosta yhtä hyvin heikoista poliittisista instituutioista ja paikallisten kommunistien voimasta kuin Neuvostoliiton tietoisesta suunnitelmasta. Demokratian itsepuolustus ei toiminut, ja kylmän sodan kehittyminen lisäsi paineita yksioikoiseen ratkaisuun.

Neuvostoliitolle tämä lopputulos on saattanut hyvinkin koitua onnettomuudeksi, kuten Terry'n kirjan yhteenvedo-osissa arvellaankin. Mitä pidemmälle aika on kulunut Itä-Euroopan sodanjälkeisistä uudelleenjärjestelyistä, sitä ilmeisemmäksi on käynyt Stalinin tuolloisen tilannearvion ylioptimistisuus. Välttömänä seurauksena koko kysymys Neuvostoliiton turvallisuuseduista poliisoitui tavalla, joka on siitä pitäen vääristänyt sitä koskevaa keskustelua lännessä. Muttei Stalin myöskään arvanut tulevia kehityskulkuja kommunistisessa liikkeessä. Tuskin pöly oli laskeutunut Tšekkoslovakiassa vallankaappauksen jäljiltä vuonna 1948, kun Stalinin ja Titon välikko löi särön siihen asti eheään fasaadiin. Sittemmin erimielisyydet kommunistisessa liikkeessä ovatkin seuranneet toisiaan väijäämättömästi kuin raitiotievaunut.

Terry'n teoksessa koetaan kuitenkin Puolan tapahtumat vuosina 1980–81 Itä-Euroopan suurena vedenjakajana. Vasta ne ovat lopullisen vastaansanomattomasti osoittaneet mahdottomaksi saavuttaa kestävä vallankäytön legitimitetti kaikkialla nykyisenkaltaisessa Itä-Euroopassa. Reformien lykkääntyminen pahentaa kriisiä ja tuottaa todennäköisesti uusia levottomuuksia; mutta

Sarah Meiklejohn Terry (ed.), **Soviet Policy in Eastern Europe**, Yale University Press, Ann Arbor 1984, 375 s.

Tänä Jaltan konferenssin ja toisen maailmansodan päätymisen nelikymmenvuotisen muiston vuonna Itä-Euroopan asema on noussut jälleen kerran keskeiseksi puheenaiheeksi. Käyty keskustelu on käsitellyt ennen kaikkea sitä, miten kuusi itäeurooppalaista maata alunperin joutuivat Neuvostoliiton poliittiseksi ja sotilaalliseksi etupiiriksi. Tässä käsiteltävä Sarah Terry'n toimittama teos

toisaalta uudistuksiin ryhtyminen luo sekin kriittisen ja riskialttiin tilanteen. Teoksessa arvellaan lähimmän kymmenvuotiskauden muodostuvan Itä-Euroopan vuosikymmeneksi, jota leimaavat tuon maanosan poliittiset ja taloudelliset muutospainheet. Kirjoittajat eivät vielä tienneet Neuvostoliiton johtajakriisin venyvän useiden vuosien mittaiseksi — tilanteen riskejä kasvattaen. Jos uudistukset ovat tullakseen, ne tämän myötä näet pitkittyvät. Mutta jos vallanvaihdos ei tuo muutoksia, turhat toiveet voivat purkautua arvaamattomasti. Sekä Neuvostoliiton väliintulo Unkariin vuonna 1956 että sen väliintulo Tšekkoslovakiaan vuonna 1968 tapahtuivat kolmesta neljään vuotta Neuvostoliiton poliittisen johdon vaihtumisen jälkeen, kuten Terry huomauttaa omassa artikkelissaan tässä teoksessa.

Lopputuloksen vaikuttavat johtajanvaihdoksethan eivät rajoitu Neuvostoliittoon. Bulgarian johtaja Todor Zhivkov, Unkarin johtaja János Kádár, Tšekkoslovakian johtaja Gustav Husak ja Itä-Saksan johtaja Erich Honecker ovat kaikki tällä hetkellä yli seitsemänkymmentävuotiaita. Puolan sotilashallinto ei voi jatkaa enää montaa vuotta, vaan joutuu luovuttamaan vallan kommunistiselle puolueelle. Romaniassa Nicolae Ceausescu on vielä voimissaan, mutta maa on ajautunut vaikeaan taloudelliseen kriisiin ja käyttöön on otettu ankarat säännöstelymenetelmät. Sisäiset edellytykset johtajanvaihdoksille ja niitä seuraaville muutoksille ovat siis olemassa kautta koko Itä-Euroopan, muistuttavat useat kirjoittajat.

Terryn toimittama teos asettuu siis siihen Itä-Euroopan analyysien valtavirtaan, joka katsoo reformien olevan ei ainoastaan välttämättömiä vaan myös mahdollisia. Mutta samalla teoksen kirjoittajat muistavat korostaa vaikeutta ryhtyä laajamittaisiin uudistuksiin kovin lyhyellä aikavälillä: sukupolvenvaihdos Neuvostoliiton johdossa nostattaa odotuksia poliittisesta liberalisoinnista, ja sitä tuskin on odotettavissa. Talouden järjeittäminen on välttämättömyys — mutta taloudelliset reformit merkinnevät kasvavaa markkinavoimien huomioimista, ja juuri siksi vaaralliset poliittiset implikaatiot on pidettävä aisoissa. Tämän ymmärtäminen on antanut János Kádárille vihreän valon toteuttaa Unkarin talousuudistuksen. Mutta juuri tuo uudistus toi esiin myös toisen esteen Itä-Euroopan talousuudistuksille nykyhetkellä: ne tuovat muassaan sopeutumisvaiheen, jonka aikana talouskasvu pysähtyy tai jopa taantuu. Tällä hetkellä pahimmissa talousvaikeuksissa kamppailevilla Itä-Euroopan mailla ei siis ole varaa kustantaa itselleen sitä, mitä ne kuitenkin välttämättä tarvitsevat.

Mutta toisaalta Neuvostoliitolla ei ole varaa maksaa niitä kustannuksia, jotka koituvat sille yhä uusista itäeurooppalaisista kriiseistä. Puolan sisäinen kriisi vuonna 1970 maksoi Neuvostoliitolle Terryn mukaan sata miljoonaa dollaria länsivaluutassa annettuna lainana; vuoden 1976 mellakat Puolassa pakottivat venäläiset keräämään 1,3 miljardin dollarin lainapotin; ja uusin Puolan

kriisi on vaatinut Neuvostoliitolta vuoden 1984 alkuun mennessä jo yli viiden miljardin dollarin summaa vastaat tukitoimet.

Juuri talouden osalta pää on tullut yleisemminkin tähtävän käteen. Siinä missä Neuvostoliiton talouden ekstensiivisen kasvun keinot ovat nyt loppuun käytetyt ja kasvu voi jatkossa perustua vain tuotannon tehokkuuden parantamiselle, kohtasivat Itä-Euroopan maat saman tilanteen jo vuosia aikaisemmin. Siinä missä Neuvostoliitto on raaka-ainepainotteisella viennillään ollut kilpailukykyinen maailmanmarkkinoilla, Itä-Euroopan maat eivät keskimäärin pidemmälle jalostetuilla tuotteillaan ole sitä olleet. Siinä missä Itä-Euroopan nopeasti hidastunut talouskasvu pyöri seitsenkymmenluvulla läntisten lainojen turvin, Neuvostoliiton talouskasvu ei ole ollut pääosin lainavetoista. Ja viime vuosien aikana SEV:in sisäisen kaupan vaihtosuhte on jatkuvasti muuttunut Neuvostoliiton eduksi: kaupan ehtoissa noudatetaan maailmanmarkkinahintoja muutaman vuoden viiveellä, ja niinpä neuvostoöljyn hinnankorotukset ovat tulleet Itä-Euroopan maiden maksettaviksi jälkijunassa.

Vaikka Neuvostoliiton taloudellinen asema siis onkin paljon vahvempi kuin sen itäeurooppalaisten liittolaismaiden, ei se voi ostaa näitä kumppaneitaan ulos yhä uusista kriiseistä. Juuri tämä politiikan ja talouden yhtäaikainen katastrofi monissa Itä-Euroopan maissa on se ongelma, joka voi pitää tämän maanosan lähivuosina uutisotsikoissa — kuten tämän kirjan kirjoittaneet yksitoista Itä-Euroopan asioiden tuntijaa näyttävät ennakoivan.

PEKKA SIVONEN